

gode vilje: at det samme navn ikke kan bæres af to personer der kalder sig konger, samt at der ikke kan forekomme misforståelser i den vrimmel af årbøger og krøniker der her er benyttet. Bedst afhjemlet er de nævnte nordiske navne blandt underskriverne i de engelske charters, omend de er dårligt overleveret, men deres forbindelser til hjemlandet fremgår naturligvis ikke af dokumenterne.«

Kroman reagerer i dette tilfælde med i en artikel i *Fortid og Nutid*, bd. XXVIII, hft. 1, 1979, s. 83 f., at udtrykke sin glæde over, at Inge Skovgaard-Petersen »i hvert fald finder, at (hans) teori om, at Gorm den Gamle er kommet fra England, ikke er blottet for sandsynlighed«, – men uden at han går ind på hendes nævnte præmisser, idet han også i dette tilfælde i alt væsentligt kun gentager sine påstande og argumenter fra bogen.

Inge Skovgaard-Petersens nævnte betingelser for den i sig selv vage hovedsætnings gyldighed er jo imidlertid af den beskaffenhed, at formentlig mindst 99,9% af historikere ikke vil finde dem opfyldt, hvorved værdien af Kromans teori praktisk talt reduceres til nul.

Og hermed er vi så tilbage ved den tidligere problemstilling m.h.t. Gorms herkomst: norsk eller dansk (jysk)?

Til Inge Skovgaard-Petersens anmeldelse af min bog (1978, lige foran Kromans) vil jeg ikke fremkomme med modbemærkninger, dels fordi hendes konkrete indvendinger er få og ret lemfældige, dels fordi jeg er enig i hendes sammenfattende slutbemærkning, at ingen 'kan fremføre meget andet end hypoteser for det oldjyske kongerige', (jfr. min bog pp. 10, 125 ff.). – Men lidt har jo også ret, og yderligere tror jeg, vi kan være enige om at føje til slutbemærkningen: på det nu foreliggende grundlag.

Og tilsidst: Inge Skovgaard-Petersens betegnelse – formentlig møntet på det østdanske historieparnas – »Udkantsdanskere«, har unægtelig frydet mig såre.

Steffen Heiberg:

Christian IV, rigsrådet og dansk udenrigspolitik 1612–25

Emnet for Leo Tandrup's store bog er den nordiske magtkamp mellem Danmark og Sverige i årene 1612–25, tiden mellem Kalmar og Kejserkrigen.¹ Afgørende betydning for dennes udfald havde ifølge Tandrup tre hovedaktører: Sverige, den danske konge (Christian IV) og det danske rigsråd. Herved er antydnet en intern dansk magtkamp med betydning for udfaldet af den nordiske, og i overensstemmelse hermed er væsentlig vægt lagt på analysen af den danske udenrigspolitik's tilblivelse.

Hovedsynspunktet er, at den interne danske magtkamp fik til følge, at Danmarks udenrigspolitik blev præget af en række kompromisser mellem kongens og rådets forskelligartede udenrigspolitiske konceptioner, hvad der gav sig udslag i en ujævn udenrigspolitisk kurs. Følgen blev, at Danmark kom til kort overfor Sverige, hvis udenrigspolitik på baggrund af større enighed og fasthed i ledelsen var ganske anderledes konsekvent. Tandrup's udgangspunkt er J. A. Fridericias kritiske opfattelse af Christian IV-epokens danske udenrigspolitik og vurderinger af kongens og rådets udenrigspolitiske doktriner,² der med modifikationer har været gældende til i dag. Indledningsvis karakteriserer Tandrup denne tradition. Som sine samtidige skrev Fridericia under indtryk af 1864-katastrofen og den nationale selvransagelse, denne gav anledning til. For den historisk bevidste var nederlaget det sidste af en lang række, der konstant havde mindsket det danske riges omfang og anseelse fra en relativ betydelig magt først i 1600-årene til en europæisk småstat. Dette udgangspunkt måtte naturligt føre til et deterministisk syn på Danmarks ydrepolitiske historie, hvor 1864 blev udviklingens uundgåelige slutpunkt. Allerede Fridericia

1. Leo Tandrup: *Mod triumf eller tragedie. En politisk-diplomatisk studie over forløbet ad den dansk-svenske magtkamp fra Kalmarkrigen til Kejserkrigen med særligt henblik på formuleringen af den svenske og især den danske politik i tiden fra 1617 og især fra 1621 til 1625.* Universitetsforlaget i Aarhus 1979. I 510 s. II 570 s.
2. J. A. Fridericia: *Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Brömsebro. I-II.* Kbh. 1876–81.

var tilbøjelig til, og flere af hans efterfølgere gør det uden reservationer, at projicere vilkårene for nutidens danske småstat tilbage til det 17. årh.s betydelige dansk-norske statsdannelse. Det er indlysende, at Christian IVs aktive og ekspansive udenrigspolitik under denne synsvinkel måtte forekomme urealistisk og uden baggrund i landets ressourcer. Ved bedømmelsen af Fridericiatraditionen er det betydningsfuldt, at Fridericias billede af Christian IV især er baseret på studier over kongens virksomhed i hans senere år, hvor hans psyke som følge af politisk og privat modgang havde ændret sig. Tandrup fremhæver med rette, at kongens ændrede sindstilstand skal ses på baggrund af, at efter Lutter am Barenberge var grundlaget for hans udenrigspolitiske visioner borte og dermed i en vis forstand meningen med hans liv. Det er derfor ikke uden videre sikkert, at Fridericias vurderinger er fuldt gyldige for kongens yngre år. Overfor Christian IV stiller Fridericia rigsrådet, i hvilket han vel ikke finder overlegne og vidtsskuende ånder, men som dog tillægges en vis portion sund fornuft, og hvis realisme fremhæves i modsætning til kongens mangel på samme. Det er mod dette syn, der gør kongen til den ansvarlige for udviklingens forløb, Tandrup vender sig. Tværtimod finder han, at Christian IVs aktive politik overfor Sverige var baseret på en realistisk vurdering, da han i modsætning til rigsrådet havde indset konfliktens karakter af eksistenskamp. Kongens udenrigspolitiske doktriner finder Tandrup fundamentalt sunde, men han hæmmes i sine bestræbelser af et rigsråd, der i sin mangel på udenrigspolitisk realitetsans var tilbøjelig til at prioritere magtkampen mod kongen højest.

Der er ingen tvivl om, at Tandrup's analyse af Fridericia-traditionen rammer noget centralt. Det er på den anden side også karakteristisk for hans fremstilling, at Fridericias grundkoncept, modsætningen mellem konge og rigsråd, overtages uden forbehold, og alle aktstykker tolkes herudfra. Afgørende forudsætninger for rådets mulighed for at gøre sig

gældende i udenrigspolitikken og især i forholdet til Sverige finder Tandrup knyttet til den ved freden i Stettin 1570 oprettede grænsemødeinstitution, det såkaldte Stettinforbund, der gav rådet særlig kompetence netop i forholdet til Sverige. Rådets modstand mod en krigerisk konflikt med Sverige 1604, 1611 og senere ses derfor på baggrund af, at en sådan meget vel kunne tænkes at tilintetgøre grænsemødeinstitutionen og dermed et væsentlig grundlag for rådets indflydelse. Rigsrådets bestræbelser ved fredsforhandlingerne i Knærød 1612–13 tolkes derfor ud fra den opfattelse, at en ydmygelse af Sverige meget vel ville umuliggøre en videreførelse af Stettinforbundet. Derimod medførte den svenske politik på grænsemødet i Knærød 1624, at Stettinforbundet reelt sattes ud af kraft, hvad der fik en generel svækkelse af rådets stilling overfor kongen til følge. Ved at trække Stettinforbundet i forgrunden får Tandrup givet sin analyse af den danske udenrigspolitik og dens hovedaktører konsistens. På dette grundlag er det klart, at Christian IVs aggressive udenrigspolitik ikke uden videre kan tolkes som udtryk for manglende dømmekraft, mens rådet stod for den realistiske vurdering af Danmarks udenrigspolitiske vilkår. Tværtimod kan begge holdninger klart begrundes ud fra den interne magtkamp.

Det er indlysende, at en stillingtagen til forfatterens teser er afhængig af, hvorvidt hans vurdering af Stettinforbundet er holdbar. Som en væsentlig politisk forudsætning fremhæves »kongemagtens sammenbrud 1570«, hvor der må tænkes på den politiske situation, Frederik II's abdikationstrussel udløste. Hvis det er rigtigt, at den politiske krise 1570 resulterede i en svækkelse af kongemagten, er det naturligvis nærliggende at tolke oprettelsen af grænsemødeinstitutionen som en magtforøgelse for rådet på kongemagtens bekostning. Den traditionelle opfattelse af 1570-krisen er imidlertid imødegået af Frede P. Jensen.³ I betragtning af den betydning Tandrup tillægger forbundet, havde det dog været rimeligt med en drøftelse af dets

3. Historisk Tidsskrift 12, VI, 1972 s. 81 ff. Jfr. Frede P. Jensen: Bidrag til Frederik II's og Erik XIV's historie. Kbh. 1978.

forudsætninger og navnlig en stillingtagen til Jensens velargumenterede opfattelse af kongemagtens stærke stilling i 1570, hvad enten den anerkendes eller ej. Det er desuden betydningsfuldt, at den politiske udvikling i Norden og Balticum 1570 gav Danmark det overtag i forholdet til Sverige, som syv års krig ikke havde kunnet skaffe. På baggrund heraf bliver det nærliggende at se oprettelsen af grænsemødeinstitutionen som et forsøg på fra dansk side at skaffe sig et permanent grundlag for indblanding i svenske anliggender. Holder dette stik, bliver både de eksterne og interne forudsætninger for forbundet andre, hvilket naturligvis ikke udelukker, at det under ændrede uden- eller indenrigspolitiske konditioner kunne skifte karakter.⁴ I dette ligger derfor ingen afvisning af Stettinforbundets centrale betydning for rådspolitikken, men blot en påpegnings af, at Tandrup som følge af sit udgangspunkt let kommer til at overdrive rådets magtstilling.

Det forekommer mig, at netop dette er tilfældet med hans tolkning af rigsrådets holdning til Christian IV's påtænkte krige med Sverige 1604 og 1611. Det er således diskutabelt, om man kan tolke rigsrådets henvisning til Stettinforbundets voldgiftsbestemmelser i dets argumentation mod krigen 1604 som trussel om oprør.⁵ Tandrup tager efter min mening for lidt hensyn til, hvad den franske historiker Pierre Renouvin kalder »les forces profondes«. Ganske vist fremhæves det fuldstændig rigtigt, at inden det 16. årh.s udgang var udviklingen fra krigeradel til hof- og embedsadel på det nærmeste fuldført, men dette burde have været uddybet gennem en påpegnings af, at adelens nye rolle skal ses på baggrund af, at som følge af den militærtekniske og -taktiske udvikling i løbet af det 16. århundrede var adelens hidtidige militære magtmonopol gledet over til kronen.⁶ Men dette betød også, at det militære grundlag for en rigsråds- eller adelsrevolte mod kongen ik-

ke mere eksisterede. I 1511 ville kongen sikkert have været afhængig af de pansrede adelige ryttere til krig, og omvendt havde de kunnet bruges mod ham, men ikke 1604 eller 1611. Det må derfor være mere rimeligt at tolke rigsrådets henvisning til Stettinforbundet som en anmodning til kongen om i forholdet til Sverige at besinde sig på retsgrundlaget for relationerne mellem de to stater, således at Danmark ikke kom til at fremstå som angriberen. Uden at drage rådets principielle fredsvilje i tvivl finder jeg, at netop i 1604 lå et andet forhold til grund for rådets holdning, et forhold der kommer frem i sidste del af betænkningen, hvor undersåtternes vanskelige økonomiske vilkår fremhæves. Det må antages, at rådet især havde de kriseagtige tilstande inden for landbruget i tankerne, der gav sig udslag i politisk uro hos adelen og måske var medvirkende til, at kongen samme år aflyste projekterede købstadmøder. Det er også væsentligt, at formentlig samme år havde rigsrådet bevæget kongen til at komme det betrængte storlandbrug til hjælp i form af personlige lån til adelen. Rådets betæneligheder ved en krig på dette tidspunkt, vil jeg derfor først og fremmest se på baggrund af interne økonomiske problemer, der ville gøre en krig med Sverige netop nu mindre hensigtsmæssig. Når kongen bøjede sig for rådets argumentation, har det snarest været begrundet i dette forhold samt i udsigten til profit ved kapitaludlån end i en fuldstændig tom trussel om revolte. Dette leder ind på et principielt spørgsmål, nemlig karakteren af rigsrådets betænkninger overhovedet. I en utrykt undersøgelse af Christian IV's erhvervspolitik er der peget på, at rigsrådets betænkninger på de kongelige propositioner må ses på baggrund af selve rådgivningsfunktionen.⁷ Det var rådernes opgave overfor de synspunkter, der var nedfældet i propositionerne at argumentere for en sag pro et contra, og en argumentation contra et kongeligt

4. Det er nærliggende at forklare den stejle svenske holdning på grænsemødet i Knærød 1624 med, at Gustav Adolf og Axel Oxenstierna sigtede mod en likvidation af grænsemødeinstitutionen med de reminiscenser af dansk supremati, denne indeholdt.

5. Tandrup anf. arb. I s. 105 f.

6. Herom Knud J. V. Jespersen: Rostjenestetaksation og adelsgods. Odense 1977 s. 32.

7. Lis Heiberg: Christian IV's erhvervspolitik 1596–1625 (Speciale, Kbh. Univ. 1979).

standpunkt afspejler nødvendigvis ikke en principiel opposition. Det var for så vidt rådets opgave for ikke at sige dets pligt at overveje konsekvenserne af de kongelige planer og påpege problematiske sider ved disse. I så henseende er der næppe principiel forskel på rigsrådets og senere statskollegiets eller geheimekonsejllets placering i beslutningsprocessen. Hermed er selvfølgelig ikke sagt, at betænkningerne ikke udtrykker standpunkter og overbevisninger, men blot peget på et centralt kildekritisk problem.

Det er et gennemgående synspunkt hos Tandrup, at rigsrådet gennem sin bevillingspolitik til en vis grad med held kunne sabotere kongens udenrigspolitiske og militære projekter. Men den undersøgelse af det finansielle grundlag for kongens ambitiøse udenrigspolitik, der skulle have perspektiveret rådets bevillingspolitik, mangler. Karakteristisk for det 17. årh.s første årtier var statens og dermed kongens overordentlig velfunderede finansielle position, der synes at kulminere o. 1620. Baggrunden herfor var ikke mindst, at der årligt inklusive øresundstolden var et betragteligt overskud på det ordinære budget, hvad der dels satte Christian IV i stand til at akkumulere en vældig kapital og dels reducere den politiske betydning af rådets skattebevillingsret.⁸ I betragtning af kongens finansielle magtstilling må rigsrådets karrighed med bevillinger til den militære sektor ikke vurderes isoleret men skal ses i sammenhæng med kongens egne kapitaldispositioner. Af Ladewig Petersens undersøgelser herover fremgår, at disse stort set fordeltes på fire kategorier 1) udlån til danske private, især adelige 2) udlån til tyske fyrster 3) anlægsarbejder og 4) de merkantilistiske erhvervsforetagender. Derimod er det indtil 1620'erne relativt ringe beløb, der anvendes til militære foranstaltninger. Til denne kategori må dog regnes de 200.000 dr. Christian IV lånte sin søstersøn, hertugen af Braunschweig-Wolfenbüttel, til deres fælles mislykkede aktion mod

byen Braunschweig 1615–16. Begrænsede troppenhvervninger fandt sted 1618 i forbindelse med Bremenspørgsmålet og 1621 i relation til den pinnebergske affære, men i Christian IVs finansielle dispositioner er der herudover intet, der tyder på, at han for alvor har gjort klar til krig. Heller ikke i forbindelse med krisen omkring 3. termin af »Elfsborgs løsen«⁹ foretog kongen nogen omdisponering af sine midler med henblik på et forestående militært opgør. Det må derfor betvivles, at han på dette tidspunkt for alvor gjorde klar til krig. At han derimod har villet udnytte den tilsyneladende svigtende svenske betalings-evne til at presse Gustaf Adolf til indrømmelser, er en helt anden sag. Kongens stejle holdning kan i øvrigt meget vel skyldes, at han på forhånd har kalkuleret med at kunne anvende Elfsborgpengene på det tilstundende Kieleromslag januar 1618, hvorfor en manglende svensk betaling ville krydse allerede foretagne dispositioner. Det er karakteristisk, at Christian IV samme år (1618) søgte at presse rådet til ekstraordinære bevillinger til militære foranstaltninger men åbenbart ikke har været til sinds at satse sine egne rigelige kapitalressourcer herpå. Tværtimod udsatte kongen samme år i hvert fald 200.000 dr. på rente, hvad der svarede til indtægten af mere end 2 ekstraskatter af Danmark og Norge.¹⁰ Det hører med i billedet, at kongen, så vidt det kan konstateres, kun har brugt meget lidt af Elfsborgs løsen til offensive militære foranstaltninger. Anvendelsen af disse penge fulgte stort set samme mønster som hans øvrige finansielle dispositioner. Der er i disse intet, der tyder på, at han sigtede mod et militært opgør på dette tidspunkt, og hans tilbøjelighed til kun at ville lade militære foranstaltninger finansiere gennem ekstraordinære pålæg uden at røre sine egne kapitaler har ikke gjort hans politik troværdig overfor rigsrådet. Det er derfor svært at finde belæg for forfatterens antagelse om, at rigsrådet gennem en finansiell obstruktionspolitik delvis

8. E. Ladewig Petersen: Christian IV's pengeudlån til danske adelige. Kbh. 1974 s. 17 ff.

9. Elfsborgs løsen var den krigsskadeerstatning på 1 million daler, Sverige efter Kalmarkrigen skulle betale over fire terminer 1616–19. Pantet herfor var Elfsborg slot plus syv omliggende herreder.

10. E. Ladewig Petersen anf. arb. s. 22 f, 45 ff.

blokerede kongens rustningsplaner. Det er muligt, at rådet tilsigtede dette, men afgørende må det være, at kongen ikke selv på dette tidspunkt var indstillet på nogen omprioritering af sine dispositioner. I forbindelse med drøftelsen af rådsmødet på Antvorskov 1618 accepterer Tandrup tilsyneladende Slanges påstand om, at Christian IV skulle have haft til hensigt at afpresse rådet bevillinger til en stående hær på 24000 mand. Det forekommer mærkværdigt, at en så kyndig historiker som Tandrup sluger den historie råt uden at reflektere over, hvad en hvervet hær af denne størrelsesorden egentlig ville koste. 1621 anslog rigsrådet udgifterne til 4000 fodknægte og 1000 ryttere til ca. 400.000 daler.¹¹ En hær på 24000 mand har ikke kostet under 2 millioner daler årligt, hvilket skal sættes i relation til en årlig samlet indkomst inklusive kongens omslagsindtægter og sundtolden på højst 6–700.000 daler. En sådan hær har overhovedet ikke kunnet finansieres gennem ekstraordinære pålæg, selv om også adelen beskattedes. Den ville kræve en fuldstændig omlægning af kongens og regeringens finansielle dispositioner, som det i nogen grad blev tilfældet 1623/25, men som slet ikke var inde i billedet på dette tidspunkt. Enten er der tale om en konstruktion fra Slanges side eller også er 2400 mand i den oprindelige proposition, som Slange muligvis har kendt, blevet til 24000. Det er i denne henseende værd at erindre om, at den langt mindre hvervede hær, der opstilledes 1637, i væsentlig grad bidrog til at slå bunden ud af landets økonomi og derved til at undergrave det politiske system.¹²

På denne baggrund kan jeg ikke i samme grad som Tandrup gøre rigsrådet til synde-buk for kongens mislykkede udenrigspolitiske aspirationer. Det forekommer mig, at han i for høj grad vurderer rådets holdning politisk og går for let henover de økonomiske og finansielle vilkår, der var en væsentlig baggrund for dets argumentation. Dette gælder også vurderingen af rigsrådets og kongens

forskelligartede forsvarspolitiske koncepti-oner. Det er rigtigt, at kongens og rådets for-kærlighed for henholdsvis hvervede tropper og en udskreven national hær afspejlede reelle magtpolitiske interesser, eftersom kongen ikke kunne anvende de nationale tropper i en angrebskrig uden rådets godkendelse og heller ikke kunne bruge dem i sin egenskab af hertug af Holsten. På den anden side demon-strerede Kejserkrigen tydeligt, at Danmark havde et krigsfinansieringsproblem af dimen-sioner, der snarere end Lutter am Barenberge var den egentlige årsag til nederlaget. Lan-dets ressourcer var ikke tilstrækkelige til at opretholde større hvervede tropper i længere tid. Dette kan forekomme overraskende i be-tragtning af Christians i samtiden næsten le-gendariske rigdom. Men det må erindres, at grundlaget for kongens finansielle magtstil-ling var det overskud, sundtolden gav. Uden sundtolden var der kun akkurat balance på det ordinære budget og det uden landmilitære styrker af betydning. I det øjeblik kongen indlod sig på større hvervninger, blev hans kapital spist op. Udfra en militær betragtning talte meget utvivlsomt for en hvervet hær, men finansielt var der for så vidt al mulig ræson i rådets fremhævelse af de nationale tropper. Det var dog ikke alene et spørgsmål om ressourcer; et forældet forvaltningssystem betød ganske givet, at man ikke kunne mobi-lisere alle potentielle kræfter. Lensreformen var ebbet ud efter år 1600, og det er iøvrigt tvivlsomt, om det var muligt at forøge kro-nens udbytte af lenene uden fundamentale ændringer i adelens stilling i lensforvaltning-en, hvilket ville true de garantier for det po-litiske og sociale system, rigsråd og adel havde netop i forvaltningen. Men det er væsent-ligt, at de store ekstraordinære indtægter, Christian IV kunne disponere over i de første årtier af det 17. årh., blokerede for en erken-delse af forvaltningens utilstrækkelighed. Da systemets svagheder som følge af Kejserkri-gen og 1630'ernes rustningspolitik viste sig pludseligt og med overvældende styrke, blev

11. Kr. Erslev, Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid I, 1883–85, s. 312.

12. Hist. Tidsskr. 76, 1976 s. 46 f.

resultatet konflikt i stedet for fornuftig reformpolitik. På denne baggrund ville jeg i stedet for at lægge vægten på rådets eller enkelte rådets manglende erkendelse af forholdene fremhæve systemets indbyggede svagheder.

I betragtning af at Tandrup's udgangspunkt er en efter min mening rigtig kritik af Fridericiatraditionens tendens til at projicere vilkårene for nutidens danske småstat tilbage til det 17. århundrede, havde det været naturligt med en analyse af udenrigspolitikens ressourcemæssige grundlag. Lidt subtilt kan det anføres, at Christian IV selv i allerhøjeste grad var opmærksom på dette grundlæggende forhold, for så vidt at både den merkantilistiske erhvervs politik og de hermed forbundne store anlægsarbejder havde en styrkelse af det materielle grundlag for den ambitiøse udenrigspolitik til mål. Jeg skal ikke her komme ind på årsagerne til, at Christian IV's erhvervs politik mislykkedes, men det forekommer væsentligt, at kongen fra o. 1623–24 påbegyndte en betydningsfuld omprioritering af sine økonomiske dispositioner. De meget omfattende kapitaludlån til adelen, der toppede i forbindelse med den økonomiske krise 1617–22, stoppede næsten fuldstændigt, selv om en egentlig opsigelse først fandt sted 1626 og 1627. Samtidig påbegyndte kongen en afvikling af sine omfattende investeringer i de merkantilistiske erhvervsforetagender. Det er endvidere karakteristisk, at fra o. 1623 stoppede det omfattende byggeri på de østensundske fæstninger, der stort set var pågået siden 1596, og ligeledes på Frederiksborg. Der er ingen tvivl om, at kongen hermed har villet frigøre kapital til sine udenrigske projekter. Set udfra kongens økonomiske dispositioner er der derfor et tydeligt skel o. 1623–25.¹³ Perioden indtil da er karakteriseret ved en række meget forskelligartede aktiviteter men kan dog sikkert betegnes som et tidsrum, hvor Christian arbejdede for en styrkelse af statens kræfter på lidt længere sigt gennem et, om man vil, økonomisk-merkantil »take-off«, mens årene umiddelbart før Kejserkrigen er præget af en hastig og delvis

improviseret men ikke nødvendigvis uovervejede klargøring til krig. Det havde været værdifuldt at få belyst kongens konkrete udenrigspolitiske initiativer på baggrund af de langsigtede bestræbelser på at styrke statens materielle grundlag, og især hvorfor kongen o. 1624 omprioriterer sine dispositioner.

Konklusionen på de ovenfor fremsatte kommentarer må blive, at en svaghed ved Tandrup's bog er en utilstrækkelig hensyntagen til grundlæggende materielle og økonomiske vilkår, herunder hvorledes disse indvirker på kongens og rigsrådets politiske argumentation, og dernæst at kongens udenrigspolitiske dispositioner i for høj grad isoleres fra hans dispositioner på andre områder. Med disse forhold taget i agt kunne der være skabt mere præcise rammer for analysen af det politisk-diplomatiske aktmateriale, der er fremstillingens grundlag, men som i følge sin natur sjældent er entydigt med hensyn til motiver og hensigter, hvorfor flere tolkninger i reglen er mulige. Hermed er ikke sagt, at Tandrup ikke er opmærksom på disse forhold. Både i det indledende afsnit om grundvilkårene for den nordiske magtkamp og i tilknytning til aktanalyser bogen igennem møder man betragtninger herover, men man savner den systematiske analyse, der kunne have indsnævret tolkningsmulighederne.

Når fremstillingen har fået denne karakter skyldes det i vid udstrækning forfatterens meget stærke tro på den enkelte personligheds mulighed for afgørende at påvirke udviklingen. I overensstemmelse hermed er fremstillingen stærkt personcentreret og udmærker sig ved en række meget levende personkarakteristikker, undertiden malede med rigelig kraftig pensel. Man mærker i disse, at forfatteren er elev af Bøggild-Andersen, med hvem han deler troen på det mulige i at give en psykologisk bæredygtig karakteristik trods det relativt spinkle materiale, og de forskelle i holdninger og normer en tidsafstand på 350 år giver. Anmelderen må indrømme, at han er væsentlig mere skeptisk på dette punkt. Bortset fra Christian IV, der udleverer sig selv på godt og ondt i næsten 3000 egenhæn-

13. Gyldendals Danmarkshistorie II, 1980 §143.

dige breve, ved vi efter min mening for lidt om den tids mennesker, til at så indgående personkarakteristikker kan blive andet end postuler. Konsekvensen af mit standpunkt er selvfølgelig, at tidens personligheder først og fremmest må karakteriseres ud fra deres professionelle virke, hvilket sikkert altid vil indebære en stærkere betoning af strukturer og materielle forhold som forudsætning for dette virke. Jeg er udmærket klar over, at Tandrup mener, at netop sådanne synspunkter let kommer til at indebære den afpersonificering af historien, som han – og det er vist hans egentlige anliggende – er draget i leding mod. I det fremførte ligger derfor egentlig ikke nogen kritik men blot en konstatering af holdninger. Dog kan der være grund til at advare forfatteren mod hans hang til personkarakteristikker på grundlag af malede portrætter. Dels rummer disse intrikate problemer omkring kunstneriske normer, kunstnerens opfattelse af sin model, det indtryk modellen, der jo er kunstnerens arbejds-giver, ønskede videregivet o.a.lign. Hertil kommer så, at tiden i reglen ikke er gået spørløst henover portrætter fra det 17. århundrede; de er ofte overmalede og præget af måske mindre heldige restaureringer. Desuden er personidentifikationen ofte usikker og grunder sig ofte på Klevenfeldts og andre af det 18. århundredes lærdes udsagn. Det hører med i billedet, at vi for de første tre årtier af 1600-tallet kun har meget få samtidige kobberstik, der kan af- eller bekræfte disse identifikationer.¹⁴

Foruden at skrive en videnskabelig bog for doktorgraden har det været forfatterens mål at levere et folkeligt (mit udtryk) historieværk. Det er hans erklærede hensigt (I. s. 57–8) at trodse den udvikling, der har adskilt historieforskning og historieskrivning, og at leve op til de gamle krav til historieskriveren om at skrive »livligt og anskueligt.« Dette er utvivlsomt forklaringen på bogens umanerlige bredde, 1080 sider med registre om tolv års nordisk og dansk politik. Jeg må erkende, at

jeg ikke finder det indlysende, at kravet om at skrive » livligt og anskueligt« nødvendigvis forudsætter, at der males med »bred og sidekrævende pensel«. Det skal indrømmes, at bogen i mange henseender er let læst, og at Tandrups hang til novellistiske virkemidler liver fremstillingen op, men det er spørgsmålet, om ikke den kolossalt detaljerede fremstilling med aktreferater op ad stolper og ned ad vægge gør, at den læge læser simpelthen mister overblikket og opgiver ævred. Tværtimod tror jeg, at den læge læser havde været bedre tjent med en mere disciplineret fremstilling med stærkere betoning af udviklingens hovedpunkter. Hvis nogen skulle påskønne bogens bredde er det da sandelig faghistorikerne, der får præsenteret et enormt aktmateriale, de færreste har energi til at støve op på egen hånd. Takket være Tandrup er faghistorikerne nu klar over, hvad de europæiske arkiver rummer af materiale om tidens nordisk-baltiske politik, og hvad de mange akter oplyser. Tandrups bog er i denne henseende en fortræffelig »guide«. At hans tolkninger ikke altid er overbevisende, er en helt anden sag.

Det problematiske ved Tandrups bog er sikkert, at den er anlagt som en storslået syntese, men hovedsynspunkterne drukner i detailbetragtninger. Dette har uden tvivl sammenhæng med en manglende dansk tradition for syntetisk historieskrivning. I modsætning til Tandrup, der går ud fra skellet mellem historieforskning og historieskrivning, vil jeg mene, at »svagheden« ved dansk historieskrivning siden Erslev snarest har været, at man i praksis har skelnet så stærkt mellem analyse og syntese og opfattet det sidste som på en gang mindre »videnskabeligt« og samtidigt mere krævende. Dette går stadig igen i de historiske uddannelser ved vore universiteter, hvor den specialestuderende, der vil tælle køer i Salling herred i et bestemt tidsrum i reglen vil få al mulig støtte, mens man altid vil advare mod at kaste sig ud i større emner, hvor syntesen får den centrale plads. Denne favorisering af analysen på syntesens

14. Jeg ved iøvrigt ikke, på hvad grundlag Tandrup daterer det II s. 12 gengivne portræt af Christian IV (Gaunø 216) til 1621. Portrættet, der antages malet af Wijbrandt de Geest, har tydelig sammenhæng med David Baillys billede af kongen fra o. 1630 (Rosenborg) og Simon de Pas' kobberstik fra 1633. Jfr. Povl Eller, Kongelige portrætmalere i Danmark 1630–82, Kbh. 1971 s. 117.

bekostning er sikkert en vigtig grund til, at dansk historieforskning og historieskrivning internationalt hinker bag efter. Hermed er ikke sagt, at dansk historieskrivning ikke rummer synteser af betydelig videnskabelig og litterær værdi. Man kan bl.a. nævne storværker som Erik Møllers »Helstatens fald« (1958) og sidste bind af Knud Fabricius' »Skånes overgang fra Danmark til Sverige« (1958). Af disse fremragende arbejder kan det i hvert fald læres, hvorledes man former en fremstilling plastisk, således at det for syntesen væsentlige kommer frem. Men først og sidst bæres de af en betydelig litterær fremstillingsevne, som sikkert kun kan erhverves, hvis man modigt kaster sig ud i syntesen.

Leo Tandrup har haft dette mod. Det har kostet nogle hug, men den fremførte kritik skal ikke fordukle den kendsgerning, at hans bog er en berigelse af vor historiske litteratur. Hvis Tandrup kan beherske visse manier og fikse ideer, som jeg desværre synes i endnu højere grad stikker snuden frem i Erslevbogen,¹⁵ vil han kunne nå det ypperlige som historieskriver.

Lorenz Rerup:

Holger Hjelholts sidste bog

Den 21. maj 1977 døde fhv. overarkivar, dr.phil. Holger Hjelholt på en ferierejse, næsten 90 år gammel. Han havde da nået at læse korrektur på sit sidste værk, biografien om Regenburg. Den skulle, men det vidste han ikke, overrækkes ham på hans 90 årsdag, den 12. nov. 1977, suppleret med en bibliografi udarbejdet af svigersønnen Nils Bjerg. Betegnende for Hjelholts position i historikerkredse var festgaven tænkt som en hyldelse fra Dansk Historisk Fællesforening, Den danske Historiske Forening, Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, Det kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Histo-

risk Samfund for Sønderjylland. De stod alle i taknemmelighedsgæld til ham for hans omfattende arbejdsindsats, der spændte over det utrolige tidsrum af 65 år, fra en oversigtsartikel i *Historisk Tidsskrift* i 1912 – hans kandidatår – til det nu foreliggende sidste værk. Bibliografien giver et overblik over hans af flid og akkuratesse prægede forfatterskab. En væsentlig del af det handler om Sønderjylland i nyere tid. Dog falder bl.a. hans solide 2-bindes *Falsters Historie* (1934–35) og det redaktionelle medarbejderskab ved Rigsdagens jubilæumsværk – samt hans bidrag til dette – uden for mønstret.

Det gør biografien om Th. A. J. Regenburg (1815–1895) ikke. Regenburg fik i 1850 midlertidigt overdraget kirke- og skolesagerne i Slesvig og var siden som departementschef eller direktør den ledende mand i det slesvigske ministerium indtil dets ophævelse i 1864. Han bar hovedansvaret for den omstridte sprogordning i Mellemslesvig. Hjelholts disputats fra 1923 »Den danske Sprogordning og det danske Sprogstyre i Slesvig mellem Krigene (1850–1864)« handler herom. Just om den tid, da Regenburg – med A. D. Jørgensens ord – »var en høvding på sit område, da han indtog en historisk plads.«¹ Aage Friis, ypperlig og engageret kender af sønderjysk historie, var naturligvis den ene af forsvarshandlingens opponenter, og hovedtrækkene af hans officielle opposition er trykt i *Historisk Tidsskrift*.² Den er meget relevant for den nu foreliggende levnedsskildring. For på den ene side fremhæver Friis den store flid og omhu, hvormed Hjelholt har udredt et hovedpunkt i Danmarks nationalpolitiske historie, men på den anden side anker han over, at forfatteren ikke har »formået ved en indgående skildring af de handlende personer at angive denne betydningsfulde administrations baggrund og rette plads i den nationalliberale politik« (Friis, s. 418). Han tænker især på R., der blandt de personer, som prægede sprog-

15. Leo Tandrup, *Ravn I–II*. Kristian Erslev. Menneske. Historieforsker. Historieskriver, Kbh. 1979.

Holger Hjelholt: A. Regenburg (1815–1895). En dansk embedsmand. Skrifter, udg. af Historisk Samfund f. Sønderjylland. Nr. 48. Åbenrå 1978. 155 s., ill. Kr. 80 (medlemspris kr. 40).

1. A. D. Jørgensen: En redegørelse for min udvikling og mit forfatterskab, 1901, s. 185 – herefter Rg.

2. *Hist. Tidsskr.*, 9. r., III, s. 407–418 – herefter Friis.